

מינסק

(Minsk). בירת בילורוסיה. על-פי מיפקד 1926 התגוררו בה 53,686 יהודים. עד יוני 1941 גדל מספרם לכ-80,000, והם היו כשליש מתושבי העיר.

בששת הימים שבין תחילתה של פלישת הגרמנים לברית-המועצות ובין כיבוש מ' בידיהם (28 ביוני 1941) הצליח רק חלק קטן מיהודי העיר לברוח מזרחה. צנחנים גרמנים, שצנחו ממזרח למ', עצרו אלפים מיהודי העיר ואילצום לחזור אליה. עם כינון הממשל האזרחי היתה למושב הגנרל-קומיסר של בילורוסיה וילהלם קובה.

ב-8 ביולי 1941 הוציאו הגרמנים להורג 100 יהודים. רצח יהודים, ביחידים ובקבוצות, היה מעשה יום-יום של הגרמנים. ב-20 ביולי 1941 פורסם הצו על הקמת הגטו. נכללו בו 34 רחובות וסימטאות וכן בית-העלמין היהודי. לגטו הובאו יהודים מסלוצק (Slutsk), מדרז'ינסק (Dzerzhinsk), מצ'רוויין (Cherven), מאוזדה (Uzda) וממקומות אחרים בסביבת מ'. לגטו הוכנסו גם גברים ונשים יהודים מנישואים ללא יהודים וכן ילדיהם. בסך-הכול רוכזו בגטו כ-100,000 נפש.

באוגוסט נחטפו כ-5,000 יהודים ונרצחו. על היהודים הוטלו תשלומי כופר, חובת התייצבות במיסדרים כול יום ראשון, וחובה לשאת טלאי צהוב על החזה והגב ומשולש לבן על החזה עם מספר בית המגורים.

ביולי 1941 הוקם היודנרט ובראשו אליהו מושקין. ביוזנרט היו שבע מחלקות: רישום, שיכון, אספקה, בריאות, סעד, סדנאות ועבודה. מושקין שיתף פעולה עם המחתרת ובפברואר 1942 נאסר ונתלה. גם יורש תפקידו של מושקין, משה יפה, המשיך את שיתוף-הפעולה בין היודנרט למחתרת, אלא שבזמנו חדרו ליודנרט אפשטיין ורוזנבלט, אנשי הקבוצה המכונה ה'קבוצה האופרטיווית', והם שיתפו פעולה עם הנאצים.

ב-7 בנובמבר 1941 ערכו הגרמנים אקציה בכמה רחובות בגטו, העבירו 12,000 יהודים לטוצ'ינקה (Tuchinka) הסמוכה למ' ורצחום. הבתים ברחובות הגטו שבהם התגוררו היהודים שנרצחו אוכלסו ביהודים מגרמניה (שנקראו 'יהודי המבורג' על-שם הקבוצה הראשונה), שהובאו למ' לאחר האקציה. ב-20 בנובמבר 1941 ערכו הגרמנים אקציה שנייה ורצחו 7,000 יהודים בטוצ'ינקה. לאחר שתי האקציות התרחבו פעולות המחתרת (ר' להלן) בהכנות לבריחה ליערות ובהגדלת רשת המחבואים בעיר.

ב-2 במרס 1942 ערכו הגרמנים את האקציה השלישית, הם תבעו מהיודנרט למסור להם 5,000 יהודים, אך המחתרת הורתה שלא למלא את הפקודה. הגרמנים התנפלו על שיירות היהודים בדרכם ממקומות העבודה שמחוץ לגטו אל הגטו, חטפו יהודים ורצחו יותר מ-5,000 נפש, ביניהם גם את הילדים מבית-הילדים ברחוב שפאלרנה (Shpalerna). הגרמנים תבעו להסגיר לידיהם את ראש המחתרת, הרש סמולאר, אך יושב-ראש היודנרט

הראה להם את תעודת הזהות של סמולאר, טבולה בדם, כהוכחה לכך שהאיש אינו בחיים. הגרמנים ערכו בגטו 'אקציות ליליות' והן הלכו ותכפו מאביב 1942. באקציה הלילית ב-2 באפריל 1942 נרצחו כ-500 נפש.

בימים 28-31 ביולי 1942 הוציאו הגרמנים להורג כ-30,000 יהודים, ביניהם גם יהודים מגרמניה שנמצאו בגטו נפרד במ'. הגרמנים אילצו את יפה לומר ליהודים דברי הרגעה בכיכר, אך כשהחל לדבר פרצו לכיכר מכוניות הגז, ואז זעקו: 'יהודים, הרוצחים הארורים רימו אתכם. נוסו לכול עבר!'. באותה אקציה נרצחו יפה וראש משטרת הגטו. לאחר האקציה הגדולה נותרו במ' כ-9,000 יהודים בלבד, והגטו הפך למחנה עבודה. משתפי הפעולה מה'קבוצה האופרטיווית' תפסו את מקומו של היודנרט, שחדל להתקיים.

באוגוסט 1943 יצא משלוח של יהודים ממ' למחנה ההשמדה סוביבור. ב-10 בספטמבר 1943 הוצאו כ-2,000 יהודים למחנה העבודה בודזין (Budzyn) שלייד לובלין. ב-21 באוקטובר 1943 נערכה האקציה האחרונה, ו-4,000 היהודים האחרונים במ' הועברו למלי טרוסטיניץ ונרצחו שם.

ב-3 ביולי 1944 שוחררה מ', אך שרדו בעיר רק יהודים מעטים, שהתחבאו בעת האקציה האחרונה (ראה להלן).

המחתרת בגטו. ב-אוגוסט 1941 הוקמה בגטו מחתרת. בין מייסדיה היה הרש סמולאר. בפגישה הראשונה של מקימי המחתרת, ב-17 באוגוסט, נקבע היעד: יציאה ליער ולחימה בשורות הפרטיזנים. פעולותיה הראשונות של המחתרת היו הקמת הרשת המחתרתית, הפצת ידיעות מהחזית, ארגון דפוס, וקשירת קשרים עם האזורים הלא-יהודיים של העיר. מחוץ לגטו עדיין לא התגבשה מחתרת. במחתרת שבגטו היו כ-450 חברים, מאורגנים בתאים. כשליש מהחברים היו צעירים. המחתרת בגטו אגרה נשק. בראשית ספטמבר הגיע לגטו שליחם של הפרטיזנים, ביקש ממושקין כסף וקיבלו. בינתיים גם הוקמה המחתרת הלא-יהודית במ', בראשותו של קאזיניץ ('סלאבק') שהיה יהודי מאוקראינה. לאחר האקציות הראשונות בגטו פנתה מחתרת הגטו למחתרת הלא-יהודית בקריאה נואשת לעזרה, להוצאת יהודים ליער, אך לא נענתה.

בראשית 1942 הוקם קשר סדיר בין מחתרת הגטו לפרטיזנים שביערות. מחתרת הגטו שלחה קבוצות אנשים כדי להקים בסיסי פרטיזנים עצמאיים.

לאחר האקציה השלישית במרס 1942 החלה הבריחה הגדולה ליערות. רובם הגדול של הבורחים פנו לאיזור קוידאנוב (Kuidanov) שמדרום-מערב למ' ולאיזור זאסלאבל (Zaslavl) שמצפון-מערב לה, והקימו שבעה בסיסי פרטיזנים. רוב מדריכי הקבוצות הבורחות היו ילדים בני 11-14 מהגטו.

יהודי מ' הקימו שבע יחידות פרטיזנים: '208' – באיזור מוגילב (Mogilev); '406' – באיזור זאסלאבל; 'בודיוני' – באיזור זאסלאבל; 'קוטוזוב' – בין מ' לסלוצק; 'דרז'ינסקי' – ליד

קוידאנוב; 'לאזו' – ליד קוידאנוב; '106' – יחידת זורין (ראה זורין שלום) ביערות נליבוקי (Naliboki). לפי הערכה ברחו כ-10,000 יהודים ליערות. חלק גדול מהם נפלו בדרכם אל היער.

יהודי 'הרייך' במ'. מנובמבר 1941 עד אוקטובר 1942 גורשו למ' 35,442 יהודים מ'הרייך' ומה'פרוטקטורט'. רובם הגדול הובאו ברכבת במישרין למלי טרוסטיניץ ושם נרצחו. המשלוחים הראשונים שהגיעו למ', בנובמבר 1941, היו של יהודים מהמבורג, מדיסלדורף, מפרנקפורט, מברלין, מברין (Brünn שבמורביה, היא ברנו [Brno]), מברמן ומוינה. הם 'שוכנו' בגטו נפרד, שגבל בגטו יהודי מ'.

גטו יהודי 'הרייך' (שנקרא, כאמור, גם 'גטו יהודי המבורג'), היה מחולק לחמישה מחנות לפי מוצאם של היהודים: המבורג, ברלין, ריינלאנד (Rhineland), ברמן, וינה. הגטו של יהודי מ' וגטו יהודי 'הרייך' היו כאמור נפרדים ולא היה כמעט שום קשר ביניהם. יהודי 'הרייך' במ' הוצאו להורג באקציה הגדולה ב-28-31 ביולי 1942, ב-8 במרס 1943, ובסתיו 1943. חלק מהם נשלח למחנה בודזין. עם השחרור שרדו בחיים מיהודי 'הרייך' במ' עשרה יהודים בלבד. מיהודי מ' והסביבה נרצחו כ-90,000 נפש.